

Neuropsykiatriska och psykiatriska åkommor från samhälle till individ.

– förhållningssätt,
ansvar och metod

Bo Hejlskov Elvén
Leg. psykolog

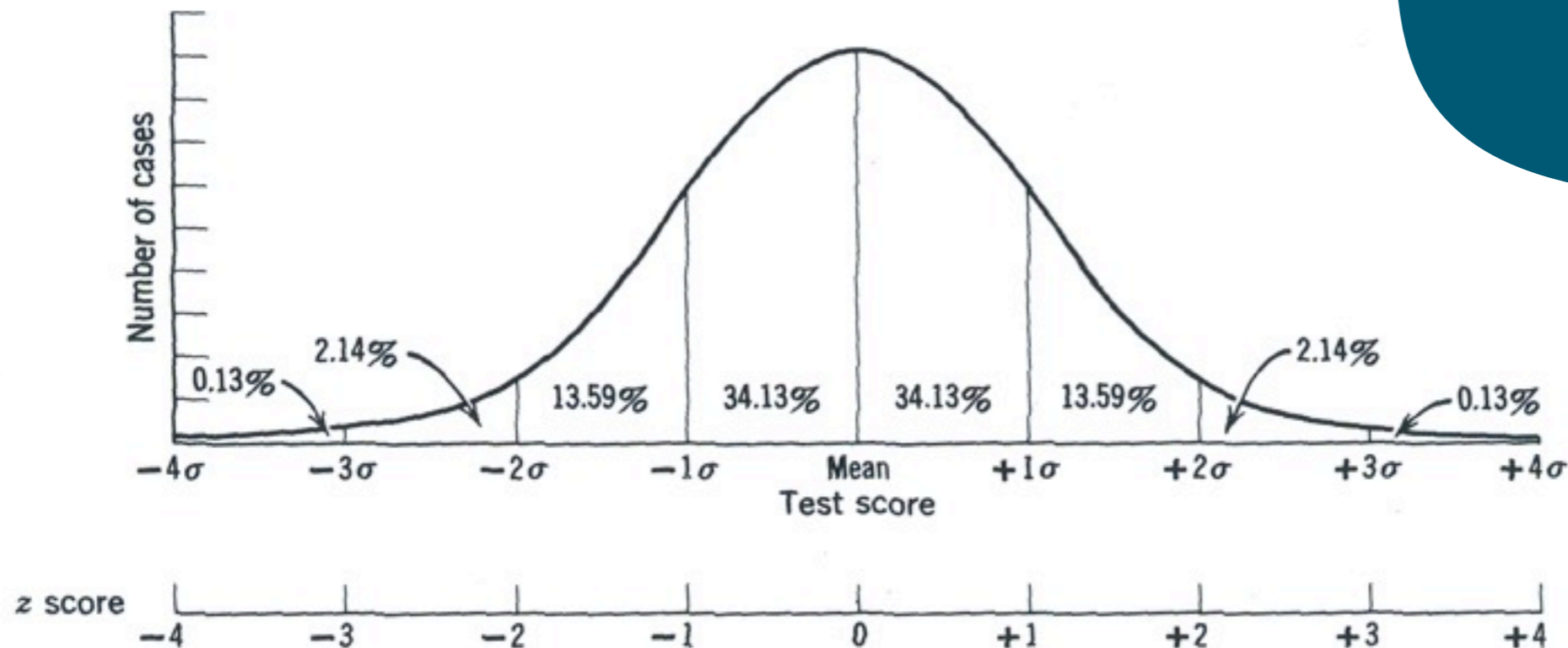
Normalitet

Vi definierar det normala som avsaknaden av det onormala

Vi definierar det icke-normala på tre olika sätt

- Psykiatriska kriteriet: När beteendet är så pass avvikande att beteendet blir oförståeligt för andra; 1800-talet och tidigare
- Psykometriska kriteriet: När ens förmåga på ett givet område är i de lägste 2,2 % af befolkningen; 1900-talet
- Handikappkriteriet: När man inte kan leva upp till omgivningens allmänna krav; 2000-talet

Normalfördelningen

Gäller

- Längd
- Begåvning
- Vikt
- Sociala förmågor
- Ångestberedskap
- Öppenhet för nytt
- Affektkänslighet
- Central koherens

- Diagnoser är kombinationer av normalfördelade egenskaper
- Diagnoser definieras av samvarierande egenskaper

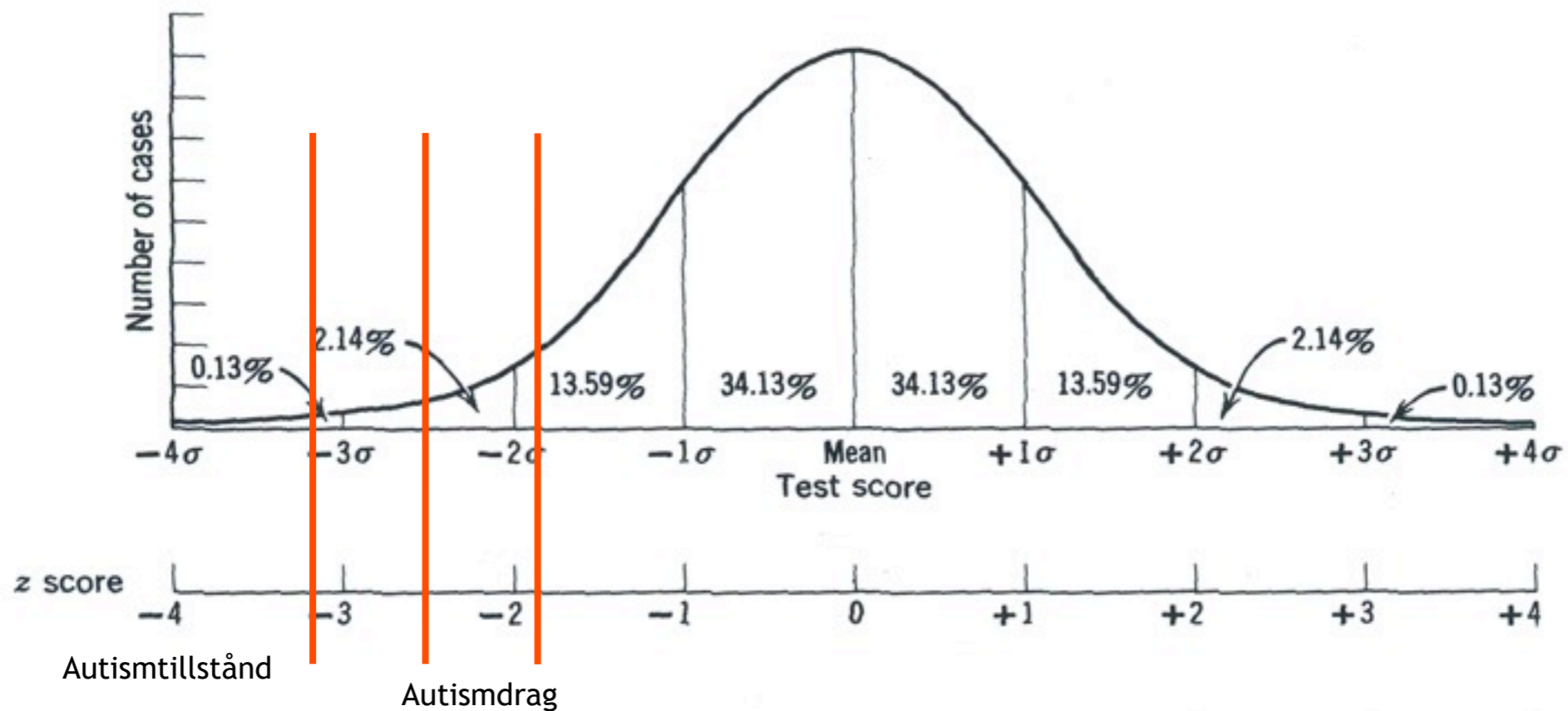
ICD-10 DSM-IV

Alla diagnoser har två grundkriterier:

- Att svårigheterna inte är en konsekvens av en annan diagnos
- Att svårigheterna medför problem i förhållande till skola, arbete eller fritid
  - Det innebär att det finns ett tydligt samband mellan omgivningens krav och metod och vem som får en diagnos!
  - Det är orsaken till att vi som samhälle behöver diagnoserna
  - Vi måste veta varför metoder som fungerar på andra inte fungerar på just denna människa

Symptom och samhälle

Sociala förmågor, empati

Ansvars- principen

Om det är samhället som
behöver diagnosen måste vi
som samhälle ta ansvar för
vården

Ansvars- principen

Om vi inte har rätt metod
vill vi ibland försöka bli av
med ansvaret

Vi försöker då tyvärr ofta
att lägga ansvar på dem
som minst kan bära det

- Föräldrar
- Brukare

Ansvars- principen

Man kan lägga ansvar på brukaren genom att använda metoder som placerar ansvaret på henne

- Vädjan
- Straff
- Konsekvens
- Tillrättavisningar
- Belöningsystem
- Tvång och fixering

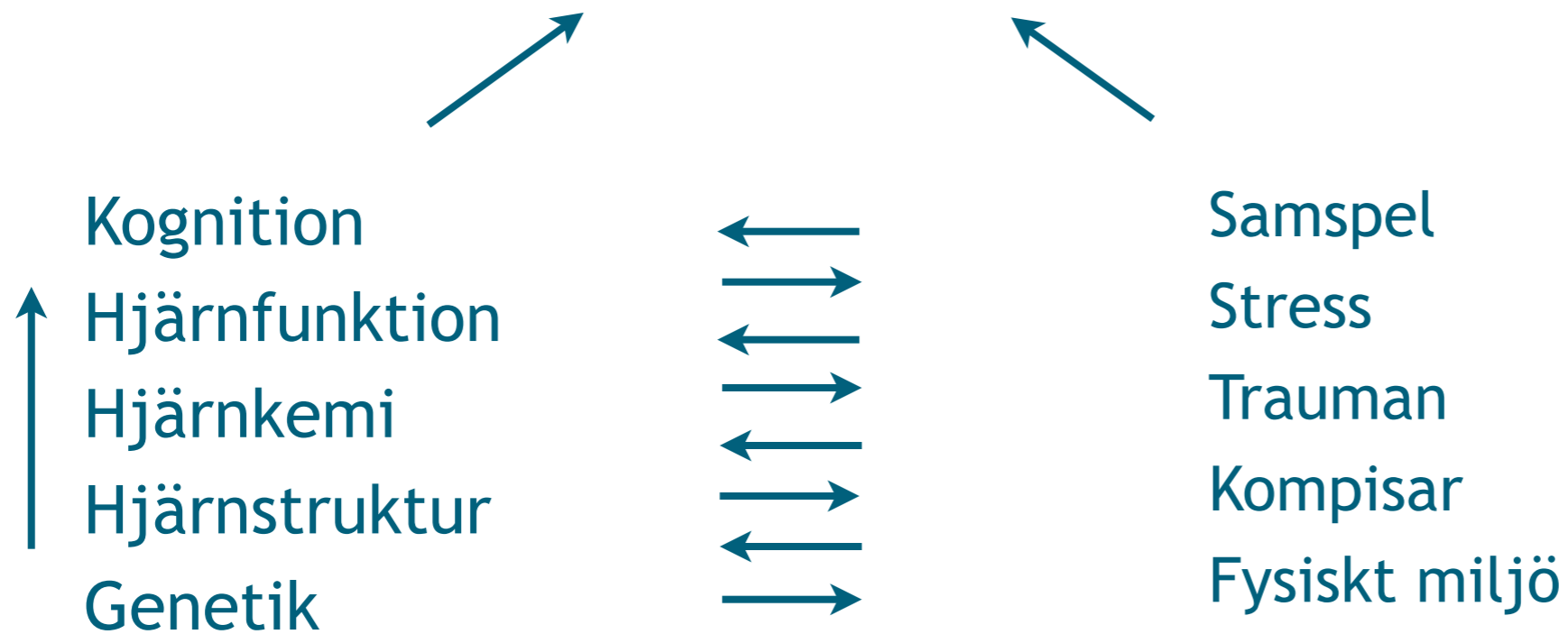
Ansvars- principen

Eller genom att tycka att
hon är

- Envis
- Omotiverad
- Kravavvisande
- Trotsig
- Olydig

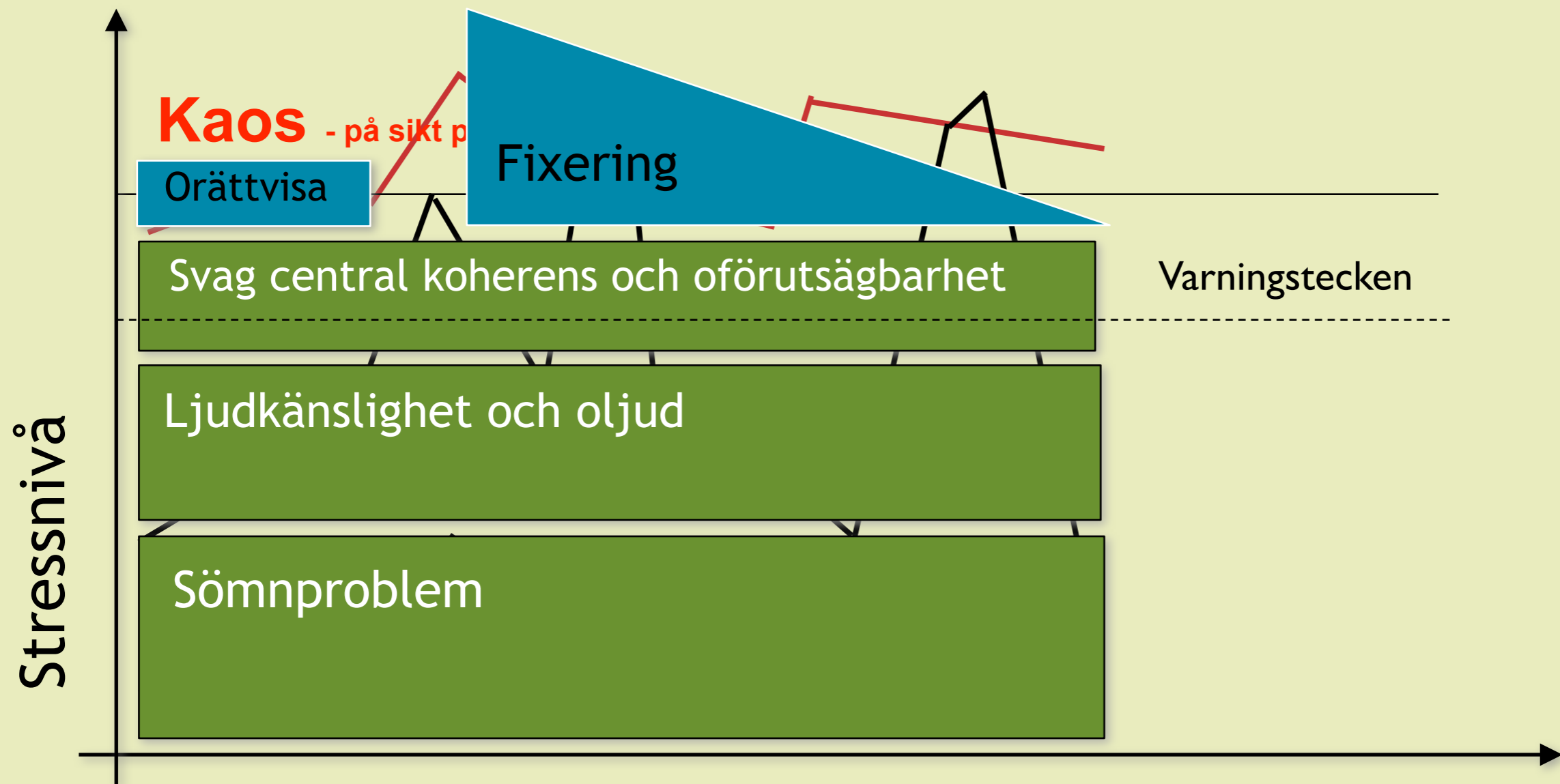
Orsaker

Funktionsnivå

Ju större genetiska avvikelser desto större miljö känslighet

Hejlskov-Uhrskovs belastningsmodell

Symptom

Det finns två sorters symptom

- Avgränsande symptom
  - Olika vid olika diagnoser
  - Alla med en viss diagnos måste ha symptomet, inga andre
  - Används vid diagnostik
- Beskrivande symptom
  - Kan finnas hos människor oavsett diagnos
  - Och hos oss utan diagnos
  - Oftare pedagogiskt relevanta än de avgränsande

Beskrivande symptom

Vi ska titta på tre olika symptom och metoder att handskas med dem

Beskrivande symptom och metod

- Svårigheter med central koherens
- Affektregleringssvårigheter
- Affektkänslighet

Central koherens

- beskrivande symptome, kognitiva nivå

Att strukturera världen

- Utvecklas genom lek med orsak och verkning
  - Skallren
  - Ljuskontakten
  - Stoppknappen i bussen
  - Frågor
- Tills man har förstått att allt har en orsak och att allt har en konsekvens

Svårigheter med central koherens

- beskrivande symptom, kognitiva nivå

Minst 10 % av alla barn utvecklar inte central koherens normalt

- Man är inte aktivt meningsskapande enligt Piaget
- Man är inte värför-människor
- Man ser ganska enkelt inte orsakssammenhang
- Och kan därför inte förutsäga framtid
- Och andras handlingar

Svårigheter med central koherens

- beskrivande symptom, kognitiva nivå

Vid psykos, demens eller hjärnskada förlorar man förmågan til central koherens

- Vid psykos är man över-aktivt meningsskapande enligt Piaget
- Hittar orskassamband där de inte finns
- Och relaterar dem ofta till sig själv
- Men får likväl svårigheter att förutsäga framtid
- Och andras handlingar

Svårigheter med central koherens

- beskrivande symptom, kognitiva nivå

Det innebär bland annat att man inte bearbetar sina upplevelser på samma sätt som andra människor

- Man lär sig inte lika lätt av sina erfarenheter
- Man kan retraumatiseras av att uppleva saker som påminner om gamla trauman
- Och retraumatiseras ofta av samtal kring gamla trauman

Svårigheter med central koherens

- beskrivande symptom, kognitiva nivå

Man har likaledes ofta svårt att förstå och förhålla sig till sociala sammanhang

Ofta ser man inte sin egen roll

Man vill gärna placera ansvaret utan för sig själv

Detta medför ofta en särskild sorts paranoia

- Om andras svar på mina handlingar är oförutsägbara blir deras negative svar uttryck för att de inte er att lita på
- Och kanske till och med onda

Svårigheter med central koherens

- beskrivande symptom, kognitiva nivå

Det är därför vi använder oss av struktur

- Människor med svårigheter med central koherens vet inte vad som kan ske
- Strukturen hjälper dem att begränsa möjligheterna och förutsäga framtiden
- Därför får strukturen inte vara ett styrmedel, men ett hjälpmedel
  - Struktur måste skapa förutsägbarhet, inte styrning
  - Och den måste vara logisk och begriplig
  - Om brukaren har motstånd mot strukturen är det strukturen som är fel, inte brukaren

Svårigheter med central koherens

- beskrivande symptom, kognitiva nivå

Och vad med konsekvenser?

- Förutsägbarhet, tydlighet och trygghet?
  - Om man inte kan förstå orsak och verkan i en komplex sammanhang
  - Kan man inte förutsäga framtid
  - Och heller inte andras beteende
  - Inklusivt personalens krav

Därför upplevs konsekvenser ofta som oförutsägbara straff

Därför kan man utgå ifrån att konsekvenser inte funkar på människor som tycker de är orättvisa

Beskrivande symptom och metod

- Svårigheter med central koherens
- Affektregleringssvårigheter
- Affektkänslighet

Affektreglering och kontroll

- beskrivande symptom, kognitiva nivå

Människor med npf eller psykos har nedsatt affektregleringsförmåga

Affektreglering och självkontroll hör ihop

Därför ska vi se på vad jag kallar kontrollprincipen

Kontrollprincipen

Man måste ha kontroll över sig själv, om man ska kunna lämna över lite kontroll till andra

Kontrollprincipen

Människan har många strategier för att behålla kontrollen

- Att vägra
- Att ljuga
- Att gå två steg baklänges eller springa bort
- Spottande, enstaka slag eller skrik
- Glåpord eller hot
- Att bita sig i handen eller skära sig i armen

Icke-farligt

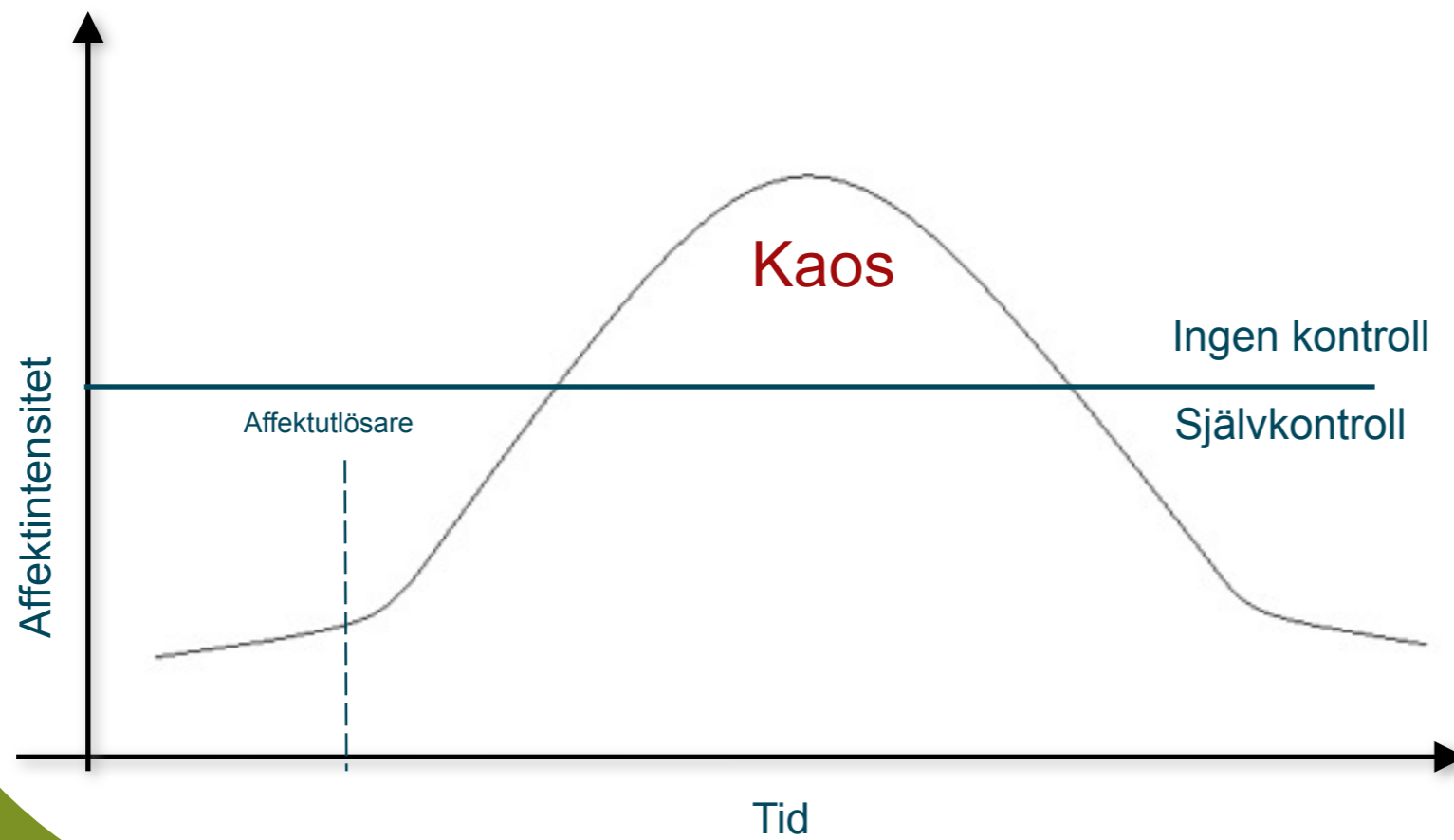
Kontrollprincipen

Våldsamt problemskapande beteende handlar oftast om att man förlorat kontrollen

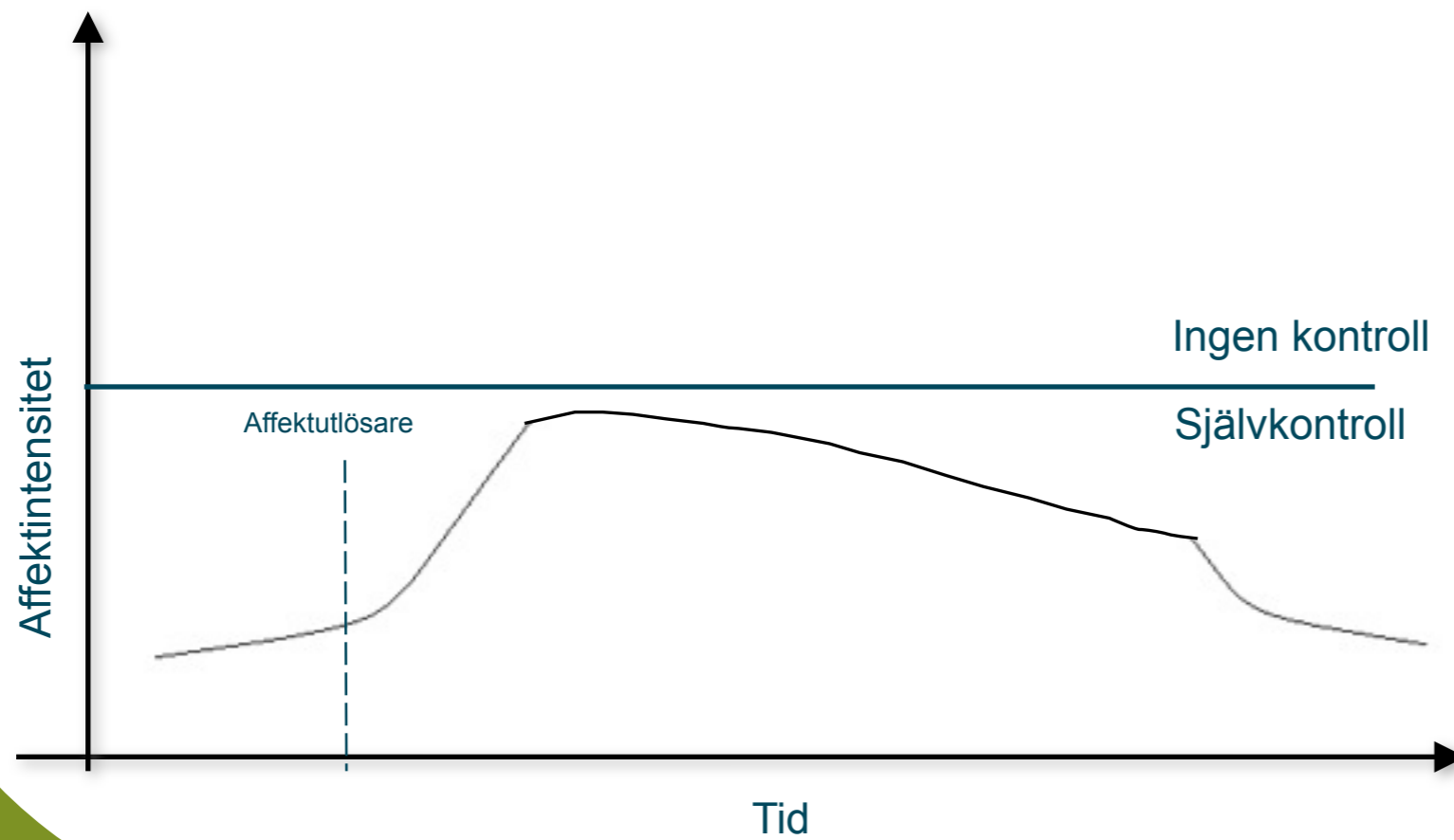
- Slag
- Sparkar
- Bett
- Skadegörelse
- Våldsam självskada

Farligt!

Affektreglering

Affektreglering

Kontrollprincipen

Därför måste all vård och pedagogik ha som mål att brukaren har kontrollen över sig själv

Och vårt mål i varje svår situation att brukaren snabbast möjligt uppnår självkontroll

Avledning funkar bättre än minuskrav

- Avled med affekt

- Humor
- Affektbefrielse

- Avled med handfasta medel

- Prata om annat, gärna specialintressen
- Frågor
- Val
- Tuggummi, kaffe
- Titta där!
- Var ska vi sen?

Krav - affektutlösare

Minst 70 % av konflikterna mellan personal och brukare föregås av ett krav

Vi måste dock ställa krav

- En del av vår uppgift är att kompensera för brukarens bristande förmåga att veta vad som är bra för henne
- Vi ställer därför krav som ska
  - Få vardagen att fungera
  - Hygien etc
  - Utveckla brukaren
  - Ha en behandlingseffekt

Men vi måste förhålla oss till vår kravsättning

Krav - affektutlösare

Det finns två sorters krav

- Minuskrav - Sluta, stopp, låt bli etc
- Pluskrav - Nu ska du ... , kom hit etc

Minuskrav medför inga ändringar på sikt

Vid pluskrav måste man ta ansvar för reaktionen

Kravanpassning

Alla har rätt att säga nej!

Uppgiften är att ställa kravet på ett sätt som innebär att brukaren säger ja

- En begriplig struktur
  - Geografisk
  - Tidsmässig
  - Regler
- Vi-upplevelser
- Val
- Att leda vidare
- Förberedelse, tid
- Att bli färdig
- Att bli redo
  - Snooze-metoden
- Mutor och motiverande handlingar

Kravanpassning

Och om ingenting funkar:

Det är aldrig för sent att ge
upp!

(Ronny Eriksson)

Men använd Matthews Lag:

Alla pedagogiska nederlag
kräver en handlingsplan!

Öh...

Och det handlar inte om
att säga ifrån eller att
låta brukaren göra som
hon vill

Båda är ytterligheter
som inte fungerar

Vi måste ställa kravet på
ett sätt som innebär att
vi får ett ja

Beskrivande symptom och metod

- Svårigheter med central koherens
- Affektregleringssvårigheter
- Affektkänslighet

Affekt

Det finns ett antal grundläggande affekter, som fungerar från vi är små:

- Glädje
- Överraskning
- Ilska
- Ångest
- Fruktan
- Ledsnad
- Skam
- Leda
- Avsmak/avsky

Affektsmitta

Affekt smittar - vi känner
av varandras affekter

Det gör vi genom såkallade
spegelcellsfunktioner

Vi speglar varandras
muskelspänningar

Affektsmitta

Alla barn är födda med förmågan till affektsmitta

Det är det första ledet i empatiutvecklingen

Barn med npf har svårigheter med den fortsatta empatiutvecklingen

Man utvecklar inte förmågan att särskilja egna och andras affekter

Vid psykos, hjärnskada eller demens förlorar man denna

Låg-affektivt bemötande

Dämpa känslouttrycken

Undvik förlängd

ögonkontakt vid

kravsättning eller konflikt

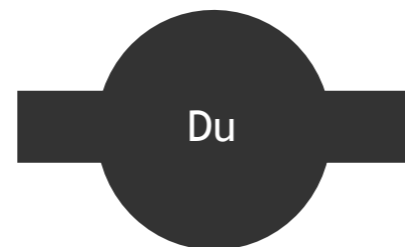
- Även kvittoögonkontakt

Låg-affektivt bemötande

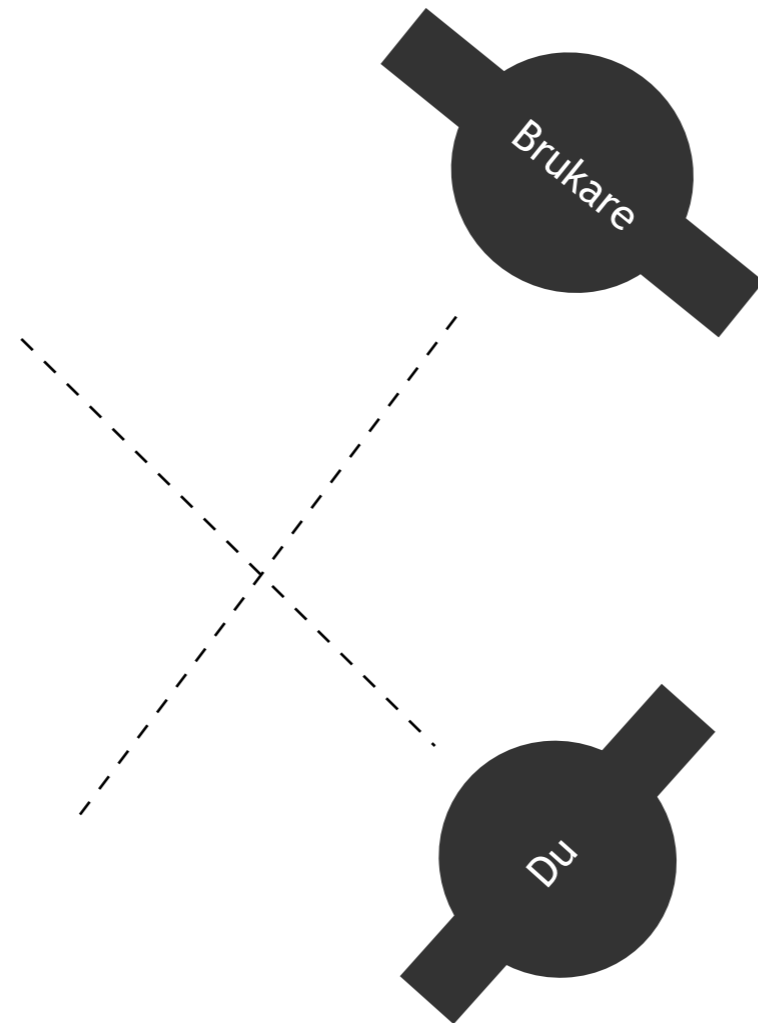
Respektera det personliga utrymmet

- Varje gång brukaren går två steg bort från dig ska du gå två steg baklänges
- Gå baklänges vid kravsättning
- Placera dig inte mitt emot brukaren

Låg-affektivt bemötande

Låg-affektivt bemötande

Låg-affektivt bemötande

Sätt dig när brukaren blir orolig

Undvik att markera dig fysiskt

Låtsas du är på stan en mörk lördagskväll!

Undvik att smittas av brukarens oro

Se till att smitta brukaren med ditt lugn

Låg-affektivt bemötande

- vid våld

Få ut andra brukare så det
blir utrymme och lugn

Undvik beröring med spända
muskler

- Slappna av om brukaren tar
tag i dig

Låg-affektivt bemötande

- vid våld

Och i nödsituationer, där du måste ta tag i en brukare

- Använd rörelse, inte fastlåsnig som ökar adrenalin
- Släpp aktivt efter några sekunder
- Se till att undvika smärta, det ökar stressen
- Använd dig av brukarens reflexer

Principer

Du har ansvaret för brukarens beteende och reaktioner

Pedagogik och vård måste ha som mål att brukaren har kontrollen över sig själv

Skapa lugn - avstånd, titta bort, sidan till

Kravanpassa - det är ditt ansvar att brukaren säger ja!

Och använd Matthews lag - alla pedagogiska nederlag kräver en handlingsplan